

MICHAŁ BANDURA

<https://orcid.org/0000-0003-0436-316X>

Formy autobiograficzne a katalogowanie z wykorzystaniem Deskryptorów Biblioteki Narodowej

DOI: 10.36155/RBN.50.00001

Tematem artykułu jest opracowanie książkowych publikacji o charakterze autobiograficznym w ramach Deskryptorów Biblioteki Narodowej. Zaczę od omówienia typowych gatunków z domeny intymistyki, takich jak autobiografia, pamiętnik, wspomnienie, dziennik, następnie przybliżę formy bardziej skomplikowane, takie jak powieść autobiograficzna, opowiadania / nowele autobio-graficzne, komiks autobiograficzny, wreszcie przedstawię sposoby używania deskryptora przedmiotowego *Formy autobiograficzne*. Zamieszczę schematy opracowania tego typu publikacji i poświęcę nieco uwagi niektórym błędom najczęściej popełnianym przez katalogujących. Postaram się o połączenie dwóch perspektyw – naukowe ustalenia z dziedziny literaturoznawstwa mają służyć rozwiązywaniu konkretnych problemów w pracy bibliotekarzy.

We współczesnym (XX- i XXI-wiecznym) pisarstwie autobiograficznym wyróżnia się cztery podstawowe gatunki: pamiętnik, wspomnienie, autobiografię i dziennik¹. Owa typologia obejmuje gatunki podstawowe, stanowiące przejawy

¹ W tym miejscu obszernie odwołuję się do artykułu Małgorzaty Czermińskiej: *Formy autobiograficzne*, w: *Słownik literatury polskiej XX wieku*, zespół red. A. Brodzka [et al.], Warszawa 1996, s. 49–54.

autobiografizmu w stanie czystym. Trzy pierwsze przyjmują postać opowiadania retrospektywnego, pisane są z dystansu czasowego. Przedstawione w nich wydarzenia mają dla autora charakter skończony i posiadający sens w chwili pisania, choć nie miały go w trakcie przeżywania owych wydarzeń. Pamiętnik oraz wspomnienie opowiadają o zdarzeniach, w których piszący brał udział, o miejscach w których był, na tym tle zarysowuje on swe jednostkowe dzieje. Oba te gatunki przedstawiają historię życia piszącego w sposób wycinkowy: prezentują pewien fragment życia autora, skupiają się tylko na określonym etapie, zwykle szczególnie istotnym z punktu widzenia podmiotu, nie mają zwykle ambicji prezentowania całości życiorysu. Wspomnienie różni się od pamiętnika tym, że autor usuwa się tu na drugi plan, zaś tematem głównym czyni wydarzenie historyczne, instytucję, itp. Odrębność gatunkowa pamiętnika i wspomnienia niejednokrotnie się zaciera, bez lektury całości tekstu często nie sposób ustalić, z którą z form mamy do czynienia, dlatego też decyzję o utworzeniu tylko jednego deskryptora gatunkowego *155 Pamiętniki i wspomnienia* należy uznać za zdecydowanie słuszną.

Autobiografia różni się od dwóch poprzednich gatunków przede wszystkim swoim całościowym charakterem. Autor autobiografii zamierza zwykle przedstawić swoje dotychczasowe życie tak, jak je zapamiętał. Utwory należące do tego gatunku mają charakter podsumowujący, stanowią pewien rodzaj rozliczenia jednostki z własnym losem, toteż często są dziełami osób niemłodych, choć nie musi to być regułą: zdarzają się autobiografie pisane na przykład przez sportowców znajdujących się u schyłku zawodowej kariery, a więc przez osoby nie będące jeszcze w wieku senioralnym.

Wyraźnie zaznacza się odrębność gatunkowa dziennika. Powstaje on na bieżąco, mamy tu do czynienia z najmniejszym dystansem czasowym między wydarzeniami a ich zapisem. Diarysta nie prezentuje tu żadnej zamkniętej całości z przeszłości, przeciwnie, skupia się na swoich przemyśleniach, odczuciach, emocjach z okresu powstawania zapisków. Narracja dziennika, w przeciwieństwie do wymienionych wcześniej gatunków, ma zatem charakter fragmentaryczny. Warto pamiętać o tym, że choć nazwa gatunku sugeruje datowanie poszczególnych zapisów, w istocie datyienne nie są tutaj niezbędne²; podstawowym

2 Wśród badaczy nie ma pełnej zgody w tej kwestii. Philippe Lejeune definiuje dziennik jako „serię datowanych śladów”, Małgorzata Czermińska zakłada możliwość istnienia dziennika bez dat dziennych. Proponuję, by w praktyce bibliotekarskiej podążać raczej za wskazówkami polskiej badaczki, gdyż uwalniają nas one od dociekań, co zrobić w sytuacji, gdy, dla przykładu, autor posługuje się jedynie oznaczeniami dat rocznych oraz nazwami dni tygodnia... Warto przypomnieć, że w jednej z najważniejszych polskich książek autobiograficznych, *Dzienniku* Witolda Gombrowicza, pierwsza data dzienna pojawia

wyróżnikiem formy dziennika jest chronologia zapisu, autor tworzy narrację z fragmentów i w przypadku ewentualnej publikacji zachowuje układ chronologiczny, zamieszcza fragmenty od powstałych najwcześniej do najpóźniejszych.

Najczęstszym błędem popełnianym przez katalogujących jest używanie w rekordach bibliograficznych deskryptora gatunkowego 655 *Pamiętniki i wspomnienia* także w opisach autobiografii i dzienników. Źródłem owego błędu może być fakt, że w języku haseł przedmiotowych używano określenia gatunkowego „pamiętniki” z przydawką oznaczającą cechę językowo-etniczną (np. pamiętniki polskie, pamiętniki francuskie), w związku z czym osoby przyzwyczajone do JHP BN uważają określenie „Pamiętniki i wspomnienia” za nazwę zbiorczą dla wszystkich form autobiograficznych. Inne błędy mogą wynikać z faktu, iż tytuły nadawane przez twórców bywają mylące, np. dzieło bardzo zasłużone dla polskiej intymistyki, *Pamiętnik* Stanisława Brzozowskiego, to w istocie dziennik. Wydaje się, że kierowanie się wskazówkami zawartymi w powyższej części tekstu na ogół umożliwia poprawną identyfikację gatunku opracowywanej publikacji.

Warto w tym miejscu przytoczyć kilka przykładów konkretnych książek. *Pamiętnik z powstania warszawskiego* Mirona Białoszewskiego to typowy pamiętnik. Autor opowiada o swoich przeżyciach z dużego dystansu czasowego (rozpoczął pisanie w roku 1967, a utwór ukazał się drukiem trzy lata później), skupia się na określonym wycinku własnych dziejów, a więc na swoim udziale – jako cywila – w tragicznych wydarzeniach z roku 1944. Z kolei głośne dzieło ostatnich lat (autor otrzymał za nie Nagrodę Literacką „Nike” w roku 2014), *Zajeżdżmy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźca* Karola Modzelewskiego ma wszystkie cechy klasycznej autobiografii. Wybitny historyk i działacz opozycji opisuje swoje życie od wczesnego dzieciństwa spędzonego w ZSRR, poprzez lata młodości w PRL aż do czasów współczesnych. Nie ma wątpliwości, że mamy tu do czynienia z charakterystycznym dla tego gatunku zamiarem opisanie i podsumowania całości doświadczenia podmiotu. Formę dziennika przybiera wydany pośmiertnie *Kronos* Witolda Gombrowicza. Redaktorzy publikacji zebrali materiały i notatki autobiograficzne sporządzone przez pisarza od lat 30. XX wieku aż do śmierci i uporządkowali je od powstałych najwcześniej do najpóźniejszych. Gombrowicz sporządzał swe zapiski na bieżąco, bez zamiaru ogarnięcia większej

się w zapisach z roku 1962, podczas gdy najwcześniejsze zapisy pochodzą z roku 1953. Inna sprawa, że dziennik autora *Kosmosu* z wielu względów nie jest typowym przedstawicielem gatunku, stanowi raczej tekstową hybrydę, bądź też twór przynależny do grupy, którą Ryszard Nycz określał mianem sylw współczesnych. Zob. P. Lejeune, *Ciągłość i nieciągłość. Dziennik jako seria datowanych śladów*, w: idem, „Drogi zeszyte”, „drogi ekranie”. *O dziennikach osobistych*, przekład A. Karpowicz, M. i P. Rodakowie, wybór, wstęp i opracowanie P. Rodak, Warszawa 2010, s. 52; M. Czermińska, *Formy autobiograficzne...*

całości, bez zamiaru ich publikowania. Inaczej niż w przypadku pamiętników czy wspomnień nie mamy tu do czynienia selekcją materiału tematycznego, z eksponowaniem chwil dla piszącego szczególnie istotnych ani z oglądaniem ich z większego dystansu czasowego. Nie mamy tu do czynienia, inaczej niż w autobiografii, z zamiarem wypracowania spójnej, całościowej narracji o minionych doświadczeniach³.

Warto przypomnieć w tym miejscu o kilku niezbędnych elementach opisu bibliograficznego. W przypadku każdego z trzech wymienionych gatunków (jak już to zostało zaznaczone, pamiętniki i wspomnienia łączy w ramach DBN jeden deskryptor gatunkowy) w polu 008 w zakładce „Biography” wybieramy symbol „a” (od „autobiography”). W polu 080 umieszczamy symbol Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej odpowiadający grupie społecznej bądź rodzajowi działalności, jakiej poświęcał się autor oraz symbol UKD na autobiografie danego kraju z podziałem wspólnym czasu. W polu 380 powinna znaleźć się (jako druga) wartość *Literatura faktu, eseje, publicystyka*, zaś w polu 600 deskryptor osobowy – ten sam co w polu 100. Wszystkie formy autobiograficzne otrzymują deskryptor 386 *Przynależność kulturowa* wraz oznaczeniem literatury danego kraju / kręgu kulturowego oraz co najmniej jeden deskryptor ujęciowy: 658 *Historia*. Można użyć więcej niż jednego deskryptora ujęciowego.

Schemat opracowania:

- 008 [zakładka Biography: a, Literary form: 0=not fiction].
- 080 \$\$a [symbol UKD odpowiadający grupie społecznej lub zawodowej, do której należał autor bądź rodzajowi działalności]
- 080 \$\$a [symbol UKD na autobiografie danego kraju z podziałem wspólnym czasu]
- 084 \$\$a 10
- 100 \$\$a [deskryptor osobowy autora]
- 380 \$\$a Książki
- 380 \$\$a Literatura faktu, eseje, publicystyka
- 386 \$\$m Przynależność kulturowa \$\$a Literatura [przydawka określająca cechę językowo-etniczną]

3 Korzystałem z następujących wydań: M. Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego*, Warszawa 1988; K. Modzelewski, *Zajeżdżmy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźca*, Warszawa 2013; W. Gombrowicz, *Kronos*, wstęp R. Gombrowicz, posłowie J. Jarzębski, przypisy R. Gombrowicz, J. Jarzębski, K. Suchanow, Kraków 2013.

- 600 \$\$a [deskryptor osobowy autora]
- 648 \$\$a [deskryptory chronologii treści]
- 650 \$\$a [deskryptory dotyczące grupy społecznej/ zawodowej skorelowane z działalnością autora oraz związane z tematyką utworu]
- 651 \$\$a [deskryptory geograficzne]
- 655 \$\$a Pamiętniki i wspomnienia / Autobiografia / Dzienniki
- 658 \$\$a Historia
- 658 \$\$a [ewentualnie dodatkowe deskryptory ujęciowe]

Omówienie klasycznych gatunków intymistyki nie wyczerpuje tematu autobiograficzności. W potocznym rozumieniu istnieje tendencja do oddzielania pisarstwa o charakterze autobiograficznym jako przynależnego literaturze faktu od domeny określanej mianem literatury pięknej, a więc operującej fikcją literacką. Należy to rozumowanie skorygować. Fikcja i autobiograficzność jako dwa żywioły niejednokrotnie łączą się ze sobą, uniemożliwiając ściśle wyznaczenie granicy między literaturą faktu a beletrystyką. O ile katalogowanie w ramach JHP BN utrudniało oddanie tego stanu rzeczy w rekordach bibliograficznych, o tyle „uwolnienie” gatunków w ramach DBN otworzyło możliwość przybliżenia opisów bibliograficznych do stanu wiedzy reprezentowanej przez literaturoznawstwo. Temu ostatniemu celowi służyć miało utworzenie deskryptora gatunkowego *155 Powieść autobiograficzna*. Zgodnie z definicją Philippe’a Lejeune’a, jednego z najbardziej cenionych badaczy zjawiska autobiografizmu, powieści autobiograficzne to:

teksty fikcjonalne, gdzie opierając się na domniemywanych przez siebie podobieństwach czytelnik ma prawo sądzić, że zachodzi tożsamość autora i postaci, podczas gdy sam autor taką możliwość neguje albo przynajmniej nie chce jej afirmować⁴.

Odbiorca może powziąć taki sąd na podstawie porównania z innymi tekstami, dzięki dodatkowym informacjom spoza tekstu, wreszcie na podstawie samej lektury książki, „podobnie jak wtedy, gdy ktoś opowiada nam coś jako cudzą historię, ale z takim przekonaniem i z takimi szczegółami, że zaczynamy podejrzewać,

⁴ P. Lejeune, *Pakt autobiograficzny*, w: idem, *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, redakcja R. Lubas-Bartoszyńska, przekład W. Grajewski, S. Jaworski, A. Labuda, R. Lubas-Bartoszyńska, Kraków 2001, s. 34.

iz jest to jego własna historia”⁵. W praktyce bibliotecznej katalogujący nie może opierać się na subiektywnych odczuciach: do zakwalifikowania powieści jako autobiograficznej potrzebne są wyraźne pozatekstowe informacje sugerujące po części faktograficzny charakter przekazu; w przypadku wątpliwości i niemożliwości uzyskania ostatecznego rozstrzygnięcia wybieramy określenie gatunkowe 655 *Powieść*. Deskryptor gatunkowy *Powieść autobiograficzna* stanowi paralełę dla deskryptora *Powieść biograficzna*. W przypadku obu mamy do czynienia z utworami o charakterze fikcyjnym, ale zawierającymi istotny komponent faktograficzny, przy czym w przypadku tej pierwszej autor i główny bohater to ta sama osoba, a więc w rekordzie bibliograficznym wartość pola 100 jest równa wartości pola 600, natomiast w przypadku tej drugiej autor i główny bohater to dwie historycznie istniejące, ale różne od siebie postaci, toteż zawartość pola 100 będzie różna od wartości pola 600.

Przytoczmy jeden przykład utworu przynależącego do omawianego gatunku. Wydane po raz pierwszy w roku 2011 *Włoskie szpilki* Magdaleny Tulli to powieść o fragmentarycznej kompozycji, przedstawiająca historię dziewczyny dorastającej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, córki Polki i Włocha, wyobcowanej i szykanowanej przez rówieśników i nauczycieli z powodu jej pochodzenia i wiążącej się z tym faktem odmienności (synekdochą owej inności stają się tytułowe włoskie szpilki, noszone przez bohaterkę w późniejszym wieku – obuwie niedostępne dla ogromnej większości kobiet w kraju i stanowiące obiekt zazdrości). Książka doczekała się przychylnych reakcji ze strony krytyki, czego najbardziej wymownym dowodem było przyznanie autorce Nagrody Literackiej Gdynia w kategorii proza (2012); za sprawą popularności książki bibliotekarz ma okazję dotrzeć do sporej ilości materiałów pozwalających mu na zaczerpnięcie informacji o gatunkowej przynależności utworu. Na stronie portalu Culture.pl – prowadzonego przez Instytut Adama Mickiewicza w Warszawie – stanowiącego solidne i wiarygodne źródło wiedzy, czytamy, że proza ta ma „w sporej części” charakter autobiograficzny; ponadto cytowana jest tu wypowiedź autorki o procesie powstawania utworu:

Przychodziły pomysły, robiłam sobie notatki. Nie były przeznaczone do druku, więc kawa na ławę. Dla mnie i dla przyjaciół. A potem jeden kawałek ukazał się

5 Ibidem. Więcej o powieści autobiograficznej, zob.: M. Czermińska, *Autobiografia i powieść, czyli pisarz i jego postacie*, Gdańsk 1987; R. Lubas-Bartoszyńska, *Między autobiografią a literaturą*, Warszawa 1993, s. 166–219; eadem, *Nowa powieść autobiograficzna, czyli autofikcja*, w: eadem, *Pisanie autobiograficzne w kontekstach europejskich*, Katowice 2003.

po niemiecku, drugi po słoweńsku, trzeci po polsku – i świat się nie zawalił. I teraz wychodzi cała książka, właściwie powieść. Znajomi mnie namówili⁶.

Oczywiście katalogujący nie musi rozstrzygać, w jakiej mierze przedstawione w utworze wydarzenia odpowiadają prawdzie: zgromadzenie sygnałów takich jak w proponowanym przykładzie pozwala na uznanie publikacji za powieść autobiograficzną⁷.

W roku 2017 w Zakładzie Katalogowania Dziedziny utworzono deskryptory *155 Opowiadania i nowele autobiograficzne* oraz *155 Komiks autobiograficzny*. Opowiadanie autobiograficzne i komiks autobiograficzny pozostają do opowiadania i komiksu w takim samym stosunku, jak powieść autobiograficzna do powieści. Warto podkreślić, że każdy z wymienionych w tej części gatunków – swoistych hybryd łączących żywioły fikcji literackiej i autobiografizmu – występuje stosunkowo rzadko, toteż deskryptory tych gatunków powinny być używane w sposób powściągliwy. Można zaproponować tu jeszcze jedną wskazówkę, zaznaczając przy tym, że ma ona jedynie charakter statystycznej prawidłowości, nie zaś reguły: powieści, opowiadania czy komiksy autobiograficzne zazwyczaj przynależą lub aspirują do domeny określanej (nieco staromodnie) mianem literatury wysokiej, to utwory nacechowane dużą dbałością o walory estetyczne.

Przytoczę w tym miejscu przykłady utworów należących do tych gatunków. Teksty z tomu *Carska filizanka* Michała Głowińskiego nie realizują poetyki żadnego z klasycznych gatunków literatury dokumentu osobistego, posługują się konwencją fikcji literackiej i nie pozwalają w sposób jednoznaczny rozstrzygnąć hipotezy o tożsamości autora i bohatera, choć skłaniają do tego, by ową hipotezę postawić. Należy też brać pod uwagę fakt, że wybitny literaturoznawca opublikował wcześniej kilka książek o charakterze jawnie autobiograficznym, w których opisał fakty i szczegóły z własnego życia zbieżne z losami i realiami życia postaci z *Carskiej filizanki*. Idąc za wskazówkami krytyki, piszącej iż wspomniany tu tom opowiadań czyta się jak „swoiste postscriptum do autobiografii”, „jej uzupełniające ogniwo”⁸, należy w opisie bibliograficznym użyć deskryptora *655 Opowiadania i nowele autobiograficzne*.

6 Zob. J. R. Kowalczyk, *Magdalena Tuli*, „Włoskie szpilki” – <https://culture.pl/pl/dzielo/magdalena-tulli-wloskie-szpilki> [dostęp: 10.09.2019].

7 Korzystałem z wydania drugiego, Warszawa 2012.

8 P. Jasnowski, *Przywrócić język. Recenzja książki: Michał Głowiński, „Carska filizanka”, „Polityka”, 22 III 2016* – <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1654782,1,recenzja-ksiazki-michal-glowinski-carska-filizanka.read> [10.09.2019].

Z kolei *Marzi*, efekt współpracy dwojga autorów, Marzeny Sowy jako autorki scenariusza i Sylvaina Savoia jako ilustratora, można uznać za reprezentatywny przykład cyklu komiksów autobiograficznych. Opowiadający o Polsce lat 80. XX wieku z punktu widzenia kilkuletniej dziewczynki, komiks umożliwia i sugeruje odczytanie w horyzoncie autobiograficznym choćby przez imię głównej bohaterki (*Marzi* to zdrobnienie od imienia *Marzena*); poprawność owego odczytania potwierdzają także wypowiedzi autorki: „Ten komiks to taki trochę pamiętnik, a każda ilustracja jest jak zdjęcie z albumu”⁹.

Trzy gatunki omawiane w tej części tekstu wymagają, podobnie jak wszystkie formy autobiograficzne, zakodowania symbolu oznaczającego autobiografię w polu 008, dodatkowego pola 080 na UKD dla biografii (nie autobiografii, jak można by przypuszczać) danego kraju z podziałem wspólnym czasu oraz pola 600 na deskryptor osobowy, którego wartość równa jest wartości pola 100. Poza tym opis formalny i przedmiotowy nie różni się od opisu innych utworów fikcyjnych (nie otrzymują one zatem deskryptora ujęciowego).

Schemat opracowania powieści oraz opowiadań i nowel autobiograficznych wygląda następująco:

- 008 [zakładka Biography: a, Literary form: f dla powieści, j dla opowiadań i nowel]
- 080 \$\$a [symbol UKD dla utworów prozatorskich danej przynależności kulturowej]
- 080 \$\$a [symbol UKD na biografie danego kraju z podziałem wspólnym czasu]
- 084 \$\$a [statystyka wydawnicza: 04, 05 lub 08]
- 100 \$\$a [deskryptor osobowy autora]
- 380 \$\$a Książki
- 380 \$\$a Proza
- 386 \$\$m Przynależność kulturowa \$\$a Literatura [przydawka określająca cechę językowo-etniczną]
- 600 \$\$a [deskryptor osobowy autora]

⁹ Polskie Radio. Czwórka. Rozmowa z Sylvainem Savoia i Marzeną Sową, *Jak powstawał komiks „Marzi”?*, 01.07.2011 – <https://www.polskieradio.pl/102/216/Artykul/395005%2CJak-powstawal-komiks-Marzi> [10.09.2019]. Korzystałem z wydań: M. Głowiński, *Carska filizanka*, Warszawa 2016; M. Sowa, S. Savoia, *Dzieci i ryby głosu nie mają*, Warszawa 2018 (stanowi część 1 cyklu *Marzi*).

- 648 \$\$a [deskryptory chronologii]
- 650 \$\$a [deskryptory dotyczące grupy społecznej / zawodowej skorelowane z działalnością autora oraz związane z tematyką utworu]
- 651 \$\$a [deskryptory geograficzne]
- 655 \$\$a Powieść autobiograficzna / Opowiadania i nowele autobiograficzne

Schemat opracowania komiksów autobiograficznych:

- 008 [zakładka Biography: a, Content: 6, Literary form: 1]
- 080 \$\$a [symbol UKD dla komiksów danej przynależności kulturowej]
- 080 \$\$a [symbol UKD na biografie danego kraju z podziałem wspólnym czasu]
- 084 \$\$a 19
- 100 \$\$a [deskryptor osobowy autora]
- 380 \$\$a Książki
- 380 \$\$a Komiksy i książki obrazkowe
- 386 \$\$m Przynależność kulturowa \$\$a Literatura [przydawka określająca cechę językowo-etniczną]
- 600 \$\$a [deskryptor osobowy autora]
- 648 \$\$a [deskryptory chronologii]
- 650 \$\$a [deskryptory dotyczące grupy społecznej / zawodowej skorelowane z działalnością autora oraz związane z tematyką utworu]
- 651 \$\$a [deskryptory geograficzne]
- 655 \$\$a Komiks autobiograficzny

Rozciągnięcie zjawiska autobiograficzności poza gatunki tradycyjnie z tym zjawiskiem kojarzone, a więc poza autobiografie, pamiętniki, wspomnienia i dzienniki, pozostaje w zgodzie z ustaleniami nauki o literaturze, gdzie współcześnie zazwyczaj mówi się nie tyle lub nie tylko o gatunkach autobiograficznych, lecz raczej o autobiografizmie jako żywiole przenikającym, oprócz literatury faktu, także spore połacie domeny fikcji. Tak rozumiany autobiografizm nie stanowi kategorii dyskretnej, lecz daje się stopniować: stopień podobieństwa między autorem a stworzonymi przezeń postaciami może być przez czytelnika oceniany jako większy lub mniejszy. Dla literaturoznawstwa autobiograficzny charakter tekstu to nie tyle kwestia wyboru określonego gatunku, lecz przede wszystkim kwestia aktów mowy (jak w koncepcji paktu autobiograficznego

Philippe'a Lejeune'a)¹⁰ bądź też, w innym ujęciu, efekt zastosowania określonych tropów, figur retorycznych czy chwytów sugerujących czytelnikowi odczytanie w horyzoncie autobiograficznym (jak w retorycznej wersji dekonstrukcji u Paula de Mana)¹¹. Na ten stan rzeczy wpływ miała zarówno ewolucja dyskursu literaturoznawczego ostatnich dziesięcioleci, jak i przemiany samej materii literackiej. Za sprawą autorów takich jak Tadeusz Konwicki, Kazimierz Brandys czy Jerzy Pilch (by ograniczyć się tylko do literatury polskiej) autobiografizm przestaje być stabilną i przewidywalną konwencją, zamiast tego przeistacza się w pole literackiej gry, przestrzeń nie tyle wyznana i dokonywanego przez pisarza, lecz raczej wyznana i rzuconego czytelnikowi¹².

Aby ów stan wiedzy mógł znaleźć odzwierciedlenie w opisach bibliograficznych, w Zakładzie Katalogowania Dziedziny zdecydowano się na utworzenie deskryptora przedmiotowego *150 Formy autobiograficzne*. Ma one pełnić dwie funkcje: po pierwsze, ma zbierać jako hasła węższe wszystkie gatunki autobiograficzne (autobiografia, pamiętniki i wspomnienia, dzienniki, powieść autobiograficzna, opowiadania i nowele autobiograficzne, komiks autobiograficzny), po drugie, co ważniejsze, powinien być używany w opisach wszystkich publikacji literaturoznawczych, w których przedmiotem badania staje się autobiografizm w takim szerokim rozumieniu, jakie zostało naszkicowane w niniejszym artykule. Aby uwzględnić mnogość terminów, jakimi posługują się badacze, zaproponowano tam szereg tropów odsyłacza całkowitego: *450 Pisarstwo autobiograficzne*, *450 Autobiografizm*, *450 Écriture autobiographique*, *450 Egodokumenty*, *450 Literatura dokumentu osobistego* i inne. Deskryptor ten może być stosowany wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z opracowaniem dotyczącym kilku różnych gatunków

10 P. Lejeune, *Pakt autobiograficzny...*

11 Zob. P. de Man, *Autobiografia jako od-twarzanie*, przeł. M. B. Fedewicz, w: *Dekonstrukcja w badaniach literackich*, pod red. R. Nycza, Gdańsk 2000, s. 106–124.

12 W tym miejscu nawiązuję do tytułu książki Małgorzaty Czermińskiej oraz zamieszczonej tam koncepcji, zob. M. Czermińska, *Autobiograficzny trójakt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie*, Kraków 2000. Jednym z przykładów wyrafinowanych gier z konwencją biografii pozostaje sytuacja, w której mamy do czynienia z tożsamością imienia i nazwiska autora i głównego bohatera, a jednocześnie część wydarzeń ma charakter fikcyjny. Nie chodzi tu o autobiografię skłamaną czy zmanipulowaną, lecz raczej o wytworzenie niemal nierozstrzygalnego spłotu zmyslenia i prawdy. Choć dla tego typu utworów istnieje odrębny termin gatunkowy – autofikcja – to w słowniku Biblioteki Narodowej nie znajdziemy odpowiadającego mu deskryptora. Nie zdecydowano się na jego wprowadzenie ze względów pragmatycznych: próba odróżnienia autofikcji od powieści autobiograficznej bez wnikliwej lektury samego dzieła (a nierzadko i sporej wiedzy pozatekstowej dotyczącej życia twórcy) nie wydaje się możliwa. Więcej o autofikcji: P. Lejeune, *Pakt autobiograficzny (bis)*, w: idem, *Wariacje na temat pewnego paktu...*, s. 188–190; S. Doubrovsky, *Autobiografia / prawda / psychoanaliza*, przeł. A. Turczyn, „Teksty Drugie” 2007, nr 1–2, s. 189–203; A. Turczyn, *Autofikcja, czyli autobiografia psychopolifoniczna*, ibidem, s. 204–211; J. Lis, *Obrzeża biografii. O współczesnym piarstwie autofikcyjnym we Francji*, Poznań 2006.

pisarstwa autobiograficznego, jeżeli natomiast przedmiotem opracowania będzie pojedynczy gatunek bądź pojedyncze dzieło, w polu 650 powinna się znaleźć nazwa tegoż gatunku (np. w opisie bibliograficznym artykułu o dziennikach Zofii Nałkowskiej powinien znaleźć się deskryptor 650 *Dzienniki*).

Funkcje autobiograficzne mogą pełnić inne gatunki literackie, nie wymienione jako hasła węższe deskryptora 150 *Formy autobiograficzne*. Mam tu na myśli przede wszystkim listy oraz eseje. W przypadku tych pierwszych zakładamy, że ich związek z osobą, życiem i doświadczeniami autora pozostaje oczywisty, nie ma więc potrzeby podkreślania autobiograficznego charakteru tego typu dokumentów. Sytuacja eseju jawi się jako nieco bardziej złożona. Esej to gatunek na tyle polimorficzny, zmiennokształtny, a przy tym we współczesnym polu literackim ekspansywny, że metody jego opracowania przez pracowników Biblioteki Narodowej mogłyby stać się przedmiotem osobnego artykułu i namysłu bibliotekarzy. W tym miejscu należy jedynie zaznaczyć, że żywioł eseistyczny może, choć nie musi, łączyć się z żywiołem autobiograficznym: tak było choćby w przypadku klasycznego przedstawiciela tego gatunku, czyli *Prób* Montaigne'a. Choć zatem deskryptor gatunkowy 155 *Esej* nie został połączony z deskryptorem 150 *Formy autobiograficzne*, to w opisie bibliograficznym dopuszczamy możliwość istnienia eseju o charakterze autobiograficznym. Tak będzie w przypadku słynnej *Rodzinnej Europy* Czesława Miłosza, której skrócony opis zaczerpnięty z bazy Biblioteki Narodowej kończy ten artykuł.

- 008 [Biography: a, Literary form: e]
- 100 \$\$a Miłosz, Czesław (1911–2004). \$\$e Autor
- 245 \$\$a Rodzinna Europa / Czesław Miłosz.
- 380 \$\$a Książki
- 380 \$\$a Literatura faktu, eseje, publicystyka
- 386 \$\$m Przynależność kulturowa \$\$a Literatura polska
- 600 \$\$a Miłosz, Czesław (1911–2004)
- 648 \$\$a 1901–2000
- 650 \$\$a Pisarze polscy
- 651 \$\$a Europa Środkowo-Wschodnia
- 655 \$\$a Esej
- 658 \$\$a Historia

MICHAŁ BANDURA

Autobiographical forms in cataloguing with the use
of the National Library of Poland's descriptors

The paper presents problems related to cataloguing autobiography publications in the collections of the National Library of Poland. The author discusses classical literary genres of autobiographical literature (diary, memoir, autobiography, and journal), as well as cross-genres that combine literary fiction with autobiographical elements (autobiographical novels, short stories, novellas, and comic books). The application of terms and theses drawn from literary studies is supposed to facilitate the solution of specific problems encountered by active librarians.